

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университетінің экономикалық факультетінің 60 жылдығына арналған «**Жаңа болмыс жағдайында экономика және қоғам**» Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының **материалдары**, 25 мамыр 2023 жыл, I бөлім= **Материалы** Международной научно-практической конференции «**Экономика и общество в условиях новой реальности**», посвящённой 60-летию экономического факультета Казахского агротехнического исследовательского университета имени С.Сейфуллина, 25 мая 2023 год, I часть = **Materials** of the International scientific and practical conference «**Economy and Society in a new reality**» dedicated to the 60th anniversary of the Faculty of Economics of the S. Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University, May 25, 2023, I part. – 2023. – Ч.1. – Б.335-340.

ҚАЗАҚСТАНДА ЖОБАЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТІ ДАМУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ӘОЖ 338.984

*Айдарханова А. А.
Кажиева Ж. Х., э.ғ.к., профессор
Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті
Семей қ.*

Нарықтық емес экономикаға көшуде әлем жоғары сапалы іскерлік ынтымақтастықта байланыстырушы буын бола алатын басқарудың дәстүрлі емес әдісін құру қажеттілігіне тап болды. себебі, шағын жүйеге ғана өзгеріс енгізе отырып, байланыстырушы жоғары тұрған жүйелердің өзгеруін күтуге болады. Жобалық басқарудың арқасында нарықтық экономика субъектілері анағұрлым икемді және бәсекеге қабілетті болды, бұл осы әдісті табысты қолданудың дәлелі болып табылады.

Жобалау менеджменті - нақты мақсатқа қол жеткізуге бағытталған бір немесе бірнеше өзара байланысты жобаларды жүзеге асыру немесе жетілдіру.

Жобалық менеджменттің негізгі мақсаты жобалық цикл ішіндегі уақыт факторын есепке алу, жобаның көрсеткіштері мен оның экономикалық ортасының уақытындағы өзгерісті бағалауды болжайтын, әр түрлі шығындардың немесе нәтижелердің теңсіздігі, инфляцияның, белгісіздіктің және тәуекелдердің әсері, жобалардың іске асырылуын сүйемелдейтін және алдағы ақшалай түсімдер мен төлемдерді және жобаның әртүрлі қатысушыларының мүдделерін есепке алуды, өнеркәсіптік кәсіпорындар процестерінің тиімділігін арттыруға және олардың сапалы жаңа деңгейге өтуі болып табылады.

Әрбір жобаның бірегейлігі оны жоспарлау кезінде қиындықтар тудырады, өйткені шындығында тек өнімдер немесе қызметтер ғана емес, сондай-ақ жоспарлау кезінде қажетті және келесі жобаларды толықтыру кезінде қажетті

алынған тәжірибе болып табылатын нәтижелерге қалай қол жеткізілетінін болжау қиын. Қазіргі уақытта әртүрлі бейіндегі кәсіпорындарда жобалық басқаруды енгізу жөніндегі іс-шаралардың қызығушылығы, белсенділігі күннен күнге артуда.

Жобалық менеджмент инновациялық-инвестициялық және өндірістік нарық субъектілері ретінде нарықта жобаларды іске асыруға жауап беретін кәсіпорындардың жобалары мен ұйымдастыру қызметін басқарудың негізгі, менеджерлік, нақты және бағдарламалық-нысаналы функцияларын орындауға бағытталған функционалдық, институционалдық және аспаптық үш аспектіні қамтуы тиіс.

Жобаның стратегиясын айқындау кезінде жобаның географиялық орналасуы, корпоративтік стратегияны таңдау, нарықтағы позицияны айқындау және осы мақсатқа қол жеткізу үшін талап етілетін уақытты есептеу, маркетинг тұжырымдамасын әзірлеу үшін «өнім-нарық» негізгі арақатынасын орнату, жоспарланған өнімнің функционалдық мақсаты мен қолданылу саласы сияқты көрсеткіштерге назар аудару қажет.

Стратегияны іске асыру, бірінші кезекте, ұйымдастыру құрылымы мен ұйымдастыру мәдениетіне қажетті белгілі бір өзгерістердің қажеттілігін білдіреді. Сондықтан басқарудың ұйымдық құрылымына қосымша ретінде жобалық, жобааралық, венчурлік топтар жиі арнайы үйлестіру тетіктерін құру қажет.

Жобаны басқару функциялары жоспарлау, бақылау, талдау, шешімдер қабылдау, жобаның бюджетін жасау және сүйемелдеу, жүзеге асыруды ұйымдастыру, мониторинг, бағалау, есептілік, сараптама, тексеру мен есеп жүргізуді қамтиды [1].

Жобаның табыстылығы туралы оның нәтижесі өзінің бюджеттік, инновациялық, сапалық, уақытша, әлеуметтік, экологиялық және басқа да сипаттамалары бойынша жоспарланған деңгейге қаншалықты сәйкес келетіндігі бойынша бағаланады. Жобаның тиімділігі жобаға қатысушы тараптардың мүдделеріне қатысты шығындар мен нәтижелердің арақатынасын көрсететін бірқатар көрсеткіштермен сипатталатын ескерген жөн.

Сонымен бірге, ұзақ коммерциялық жобалардың нұсқаларын талдау және таңдау дисконттауды қажет етеді. Шын мәнінде - бұл уақыт бойынша ақша құнының өзгеруін бағалау процесі. Кез келген елде, іс жүзінде кез келген экономикада болашақта ақша құнын төмендететін инфляция орын алады. Бұдан басқа, жобаларды іске асыру кезінде әрдайым белгілі бір тәуекел туындайды, сондай-ақ ақшаны пайдаланудың баламалы мүмкіндіктері болады. Дисконттауды есепке алу ұзақ жобалардың тиімділігін анағұрлым объективті және нақты бағалауға мүмкіндік береді.

Жобаны іске асырудың өндірістік кезеңінде яғни жұмыстардың барысын ұдайы қадағалаудың орны ерекше. Бұл үдеріс үздіксіз сипатқа ие.

Орындаушылар жұмыстардың барысы туралы есеп береді, жоба басшылары жұмыстардың нақты орындалуын жоспармен салыстыра отырып, жағдайына талдау жасайды. Егер мұндай талдаудың нәтижелері жоспарлы тапсырмаларды өзгерту қажеттілігін көрсетсе, онда орындаушыларға хабарланатын қажетті түзетулер әзірленеді. Бұл жұмыстың барлығы процеске қатысушылардың жауапкершілігін және жоба басшылығына түсетін ақпараттың дұрыстығын талап етеді. Уақыт факторы өте маңызды. Егер уақыт жоғалса, деректер кешігіп келіп түссе, шешімдер дер кезінде қабылданбаса немесе олар орындаушыларға кідіріспен жеткізілсе, онда жағдай бақылаудан шығу қаупі өседі.

Процестің ерекшеліктері мен күрделілігін, құру және енгізу технологиясын ескере отырып, жобаларды басқару жүйесі қол жеткізілген нәтижелерді ұдайы бағалай отырып және қажетті түзетулерді енгізе отырып, біртіндеп өзгерістер жүргізуге мүмкіндік беретін белгілі бір кезеңділікті көздеуі тиіс. Жобаның тиімділігі жобаға қатысушы тараптардың мүдделеріне қатысты шығындар мен нәтижелердің арақатынасын көрсететін бірқатар көрсеткіштермен сипатталады. Шығындар жобада пайдаланылатын барлық ресурстарды, яғни, қауіпсіздік техникасын оқытуды, еңбекті қорғауды және әлеуметтік-медициналық қамтамасыз етуді қоса алғанда, еңбек ресурстарын, машиналар мен жабдықтар, өндірістік, есептеу және ұйымдастыру техникасы, материалдар, жинақтаушы, ақша қаражаты, жер алаңдары, энергетикалық ресурстар мен ақпараттық ресурстар, көлік-логистикалық шығыстар, өзге де ресурстардың барлығын қамтиды.

Әртүрлі салаларда құндық инновациялық-инвестициялық жобаларды жүргізудің өзіндік ерекшеліктері, дәстүрлері, тәжірибесі, қағидалары мен қағидаттары бар. Бұл көсеткіштердің барлығы кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға септігін тигізеді. Сонымен бірге, өнеркәсіптік кәсіпорындардың корпоративтік жобалық жүйесінің дәйекті ұйымдастырушылық құрылымын ұсынуға мүмкіндік берді. Басқа әзірлемелерден басты ерекшелігі - ұйымның осындай альянстарының көмегімен жоспарланбаған өзгерістерді, жаһандық бәсекелестікті, жылдам өзгертін технологияларды жеңуге, жаңа сапалы өнім шығарудың қысқа мерзімдеріне сәйкес келуге мүмкіндік береді.

Жалпы әлемдік экономикалық жүйеде де, жеке алынған бизнес-бірліктің қызметінде де жобалық менеджмент атқаратын елеулі және үнемі өсіп келе жатқан рөлге байланысты экономика субъектілерінің алдында жобаларды басқару жүйесін пайдалану арқылы алынатын әсерді барынша арттыру проблемасы айтарлықтай өткір тұр. Бұл «жоба» санатына қатысты зерттеулер, жобаларды басқару жүйесін қалыптастыру және тиімділігін арттыру саласындағы зерттеулер өзекті, маңызды және қажетті болып табылатынын көрсетеді [2].

Менің көзқарасымда жобалық менеджменттің ерекшелігі туындаған қажеттіліктердің қолда бар шектеулерге барынша бейімделу қасиеттеріне ие жүйелерді құру үшін әртүрлі ғылымдардың білімін синтездеуден тұрады. Өнеркәсіптік кәсіпорында жобаларды басқару жүйесін енгізу, алыстағы нарықтарға кіру мүмкіндігі, қызметтің бір түрінен екіншісіне жедел ауысу мүмкіндігі, өнімнің өмірлік циклін қысқарту мүмкіндігі, ассортименттік қатарды ұдайы толықтыру және жаңарту мүмкіндігі, сапаны басқару жүйесін енгізу мүмкіндігі, тұтынушылардың сұранысын қанағаттандыруға бағытталған ұйымға қайта құру мүмкіндігі, сыртқы ортаның өзгеруіне жедел ден қою мүмкіндігі, мүмкіндік өндірістің жаңа күрделі технологияларын енгізу.

Сонымен қатар, жобаны іске асырудың заманауи процесін жаңа ақпараттық технологияларды пайдаланбай-ақ елестету мүмкін емес. Бағдарламалық-аппараттық кешендер ресурстар мен уақытты жоспарлауды тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Мәселе жобаларды басқару процесіне келгенде, бірнеше негізгі нәрселерді есте сақтау керек. Алдымен әр жобаға жеке бірегей мән ретінде қарау қажет.

Ұйым ретінде табысқа жету үшін пайдалануыңыз қажет жобаларды басқару процесінің дәйектілік, икемділік, ашықтық сияқты сипаттамалары бар.

Жобаларды басқару процесі ие болуы мүмкін неғұрлым маңызды сипаттамалардың бірі дәйектілік болып табылады. Бұл процестің артық болуы мүмкін және жойылуы мүмкін белгілі бір салаларын анықтауға, сондай-ақ ең жақсы ойластырылған жоспарларды да еңсеріп жіберетін бюрократиялық практикаларды болдырмауға мүмкіндік береді.

Табысты нәтижелерге қол жеткізу үшін көптеген факторлардың үйлесімді өзара іс-қимылы қажет. Осындай факторлардың бірі икемділік болып табылады.

Икемділік дегеніміз, әрбір нақты жобаның басқаруға өз қажеттіліктер болатынын мойындау, сол себепті тиісті түрде істерді жүргізудің жеке тәсіліне бейімделуге дайын болу. Бұдан басқа, жоспардың қаншалықты егжей-тегжейлі болғанына қарамастан, мәселелер әрқашан күтпеген жерден туындайды. Осы белгілі бір икемділік дәрежесінсіз, күтпеген жағдайды бастан өткеруге қиынға соғады.

Жобаларды басқару процесінің ажырамас сипаттамаларының бірі ашықтық болып табылады. Бұл әсіресе топ мүшелерінің ресурстарды кез келген уақытта қалай пайдаланатыны туралы сөз болғанда дұрыс.

Мысалы, жобаның табысты жетекшісі оның аяқталуына кепілдік беру үшін жобаны қалай ең жақсы жоспарлауды біледі. Олар сондай-ақ қажетті адамдарға ақпаратты қалай жеткізу керектігін және жобаның барлық маңызды құралдарын барынша әсер ететін жерлерде бөлуге көмектесетінін білетін болады. Осының барлығы ашықтық ұғымына жатады және үнемі тәжірибеге көрініс табуы тиіс.

Табысты стандарттар мен талаптарға қатысты дәйектіліктің жобаларды басқаруда бірінші кезектегі маңызы бар.

Ашықтық, әсіресе ресурстарды пайдалану тәсілдеріне қатысты да негізгі мәнге ие.

Икемділік - бұл жай ғана ұсыныс емес - бұл әсіресе туындауы мүмкін күтпеген жағдайларды есепке алу үшін талап.

Қорытындылай келе, соңғы жиырма жылдықта жобалық менеджмент өркениетті бизнес пен түрлі дәстүрлері, мәдениеті және экономикасы бар түрлі елдердің іскерлік ынтымақтастығындағы маңызды байланыстырушы буын болып табылатын жаңа басқарушылық мәдениет ретінде қалыптасқанын үлкен сеніммен айтуға болады. Қазіргі уақытта жобалық менеджмент бүкіл әлемде нарықтық экономикадағы кәсіби қызметтің танылған түрі және сұранысқа ие бағытына айналды, өйткені дәстүрлі менеджменттің игерілген әдістері бүгінде тұрақты өзгеріп отыратын өндірісті басқару үшін жеткілікті түрде тиімді емес. Қазақстан үшін ұлттық инновациялық жүйені дамыту кезінде, әлеуметтік жобаларды іске асыру, экономиканың әртүрлі салаларында жоғары технологиялық өндірістер құру кезінде жобаларды кәсіби басқаруды қолдану ерекше өзекті. Кез келген ұйым қызметінің табыстылығы кәсіпорынның қазіргі заманғы жұмыс істеу шарттарына сәйкес келетін басқарудың ұйымдық құрылымы мен әдістеріне қаншалықты барабар, тез және тиімді өзгерістер енгізе алатындығымен айқындалады. Мұндай өзгерістерді мақсатты түрде жүзеге асыру үшін арнайы әдістер мен құралдар қажет. Жобалық әдістерді қолдану ұйымдардың өзін-өзі реттейтін ұйымдық құрылымдарға және басқа да жаңа басқарушылық шешімдерге көшу элементтерінің бірі болып табылады [3].

Әдетте, жекелеген бағдарламалар мен жобаларды іске асыру үшін ұйымдар холдингтер мен корпорацияларға біріктіріледі, бұл басқаруға қосымша талаптарға әкеп соғады. Жоғарыда көрсетілген проблемаларды шешу үшін басқаруды жетілдірудің перспективалық тәсілдерінің бірі жобаларды басқару тәсілдері мен теориясы болып табылады. Бір мезгілде жекелеген кәсіпорындардың ішінде де басқару сапасына қойылатын талаптар артатынын атап өту жөн.

Коммерциялық қызметтің кез келген объектісін құру - бұл тиімді басқару қажет көп функциялы жоба. Оған қатысушылардың әрбір сатыдағы іс-қимылдарын үйлестіру, жоба басшысының талап етілетін сипаттамалары, жобалау командасы ішіндегі өзара іс-қимыл - әрбір девелоперлік компания немесе дамып келе жатқан жылжымайтын мүлік объектісінің меншік иесі шешетін негізгі мәселелер. Бұдан басқа, соңғы жылдары экономика нарығында мұндай жобалардың көпфункционалдығы, яғни экономиканың бірнеше сегменттерінің бір жоба шеңберінде біріктіру үрдісі танымал. Мұндай үрдіс жобаларды неғұрлым ауқымды, ұзақ мерзімді және шығынды ете отырып, анағұрлым күрделендіреді.

Коммерциялық қызмет объектілерін құрудың негізгі мақсаты - ұзақ мерзімді кезеңде табыс алу екенін есте сақтау қажет, сондықтан мұндай

жобаларды іске асыру, бірінші кезекте, тауарларды немесе қызметтерді сатудан түсетін пайдаға бағдарлануы тиіс. Бұл жобаларды жүзеге асырудың белгілі бір сапасымен ғана кепілдендіріледі. Осылайша, бүгінде коммерциялық қызмет объектілерін дамыту процестерін түсінуге қажеттілік туындайды.

Қазіргі заманғы іскерлік ортада өндірісті ұйымдастыру және басқару әдісі ретінде жобалық менеджменттің өзектілігі едәуір өсті. Басқарудағы жобалық тәсіл дәстүрлі тәсілдермен салыстарғанда әмбебап, оны кәсіпорынның қызмет бағытына, ұзақтығы мен ауқымына қарамастан енгізуге болатыны сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бурдакова, К.О., Илышева, М.А. Жобаларды басқарудың негізгі тәсілдері: дәстүрлі және икемді әдістер. [Текст]: Көктемгі ғылым күндері. - Екатеринбург, - 2022, - С. 731-736.

2. Александрова, Т.В. Икемді әдіснама негізінде ұйымда жобаларды басқару тиімділігін арттыру. [Текст]: Экономика және бизнес: теория және практика. – 2019. - № 9. - С. 11-15.

3. Иванова, Т. Н., Иванов, Д. В. Жобаларды басқарудың классикалық және икемді тәсілдері. [Текст]: Ғылым мен практиканың хабаршысы. - 2019. - Т. 5. - № 10. - С. 168 - 175.

